

Henning Olsen, **Kvalitative kvaler – kvalitative metoder og danske kvalitative interviewundersøgelers kvalitet** (2002). København: Akademisk forlag. 283 sider.

Anmeldt af *Torben K. Jensen*, lektor ved Institut for Samfundsvidenskab, Aarhus Universitet.

Lad det være sagt helt fra begyndelsen: Det er en særdeles vel underbygget, vedkommende, nyttig og sine steder kontroversiel bog om kvalitativ metode og danske kvalitative forskningsprojekter, som seniorforsker ved Socialforskningsinstituttet Henning Olsen har skrevet. Han gør uden for enhver tvivl det samlede danske kvalitative forskningsmiljø en stor tjeneste med den foreliggende kritiske analyse af kvalitet – eller mangel på samme - i danske kvalitative forskningsprojekter og rapporteringen af samme.

Om Henning Olesen også har skrevet en bog for den anførte målgruppe – bogen henvender sig iflg. forordet til studerende og forskere med interesse for, men uden større erfaring med kvalitative interviewundersøgelser – og om der også er tale om en god lærebog er mere uklart. Herom nedenfor.

Henning Olsen tager afsæt i den for tiden ubestridt mest anvendte og indflydelsesrige tekst i dansk kvalitativ forskning, nemlig Steinar Kvaales bog *Interview*. Kvaales opfattelser af og råd til gennemførelse af kvalitativ forskning i alle forskningsprocessens syv faser resumeres i hovedtræk, hvorefter Kvaales position diskuteres og perspektiveres gennem inddragelse af et omfattende antal – især udenlandske - (hoved)værker om kvalitativ metode (kapitlerne 2-5). Der er tale om en imponerende inddragelse af metodelitteratur (litteraturlisten rummer over 240 titler – en nyttig oversigt i sig selv), og kapitlerne demonstrerer til fulde, at kvalitativ metode er mange ting. I den samlede litteratur om kvalitativ metode er der de forskelligste opfattelser af, hvad videnskab er? hvad der adskiller kvalitativ metode fra kvantitativ metode? om kvalitativ forskning overhovedet kan betegnes som videnskab? Med andre ord er der stor forskel på det videnskabsteoretiske udgangspunkt. Og der er meget forskellige opfattelser af, hvad der karakteriserer et godt forskningsdesign? et godt interview? hvordan et stort tekstligt materiale skal analyseres? om og hvordan kvalitative interview kan bidrage til teoridannelse? Ligeledes er der meget forskellige meninger om, hvordan kvalitet og troværdighed sikres. For nu bare at nævne nogle af de væsentligste emner, som Henning Olsen formår at diskutere systematisk hen over halvanden hundrede sider.

Det er overbevisende – om end ikke nyt - når Henning Olsen efter denne gennemgang af litteraturen konkluderer (1) at kvalitativ metode er kendetegnet ved fraværet af én analytisk hovedvej, da kvalitative undersøgelser kan gennemføres på mange forskellige måder; (2) at mangfoldigheden ikke skal forveksles med en "everything goes"-opfattelse, da metodelitteraturen samlet set netop demonstrerer, at valg gjort på et trin i forskningsprocessen binder og afgrænser muligheder på senere trin i processen; (3) at fordi kvalitativ forskning kan gennemføres på

mange forskellige måder – og fordi forskellige emner skal udforskes forskelligt – så bliver *transparens* et afgørende vigtigt krav til rapporteringen af kvalitative forskningsresultater.

Når kvalitativ forskning ikke er – og ikke kan være – styret af helt bestemte, af forskersamfundet kendte og anerkendte regler, men derimod er kendetegnet af en hel serie konkrete valg, så må læseren af kvalitative forskningsresultater informeres om disse valg. Det skal være muligt at kikke forskeren over skulderen gennem hele forskningsprocessen for at kunne bedømme kvaliteten af forskningsarbejdet på alle trin i processen og dermed bedømme troværdigheden af forskningsresultatet. Transparens kan næsten alle kvalitative forskere blive enige om at forlange på tværs af forskellige opfattelser og 'skoler'. Og gennemsigtighed i arbejde og rapportering må være konsekvensen af eksistensen af de mange opfattelser og 'skoler'.

Den helt afgørende kvalitet ved Henning Olsens bog er, at han ikke 'bare' gennemfører den omfattende analyse af metodelitteraturens anbefalinger og herunder så klart som nogen argumenterer for betydningen af transparens, men går skridtet videre og 'konfronterer' dansk kvalitativ forskning med metodelitteraturens krav. Henning Olsen giver sig selv den empiriske opgave at undersøge, hvor metodologisk transparent danske samfundsvidenskabelige og tilgrænsende, (dvs. pædagogiske og psykologiske) undersøgelser baseret på kvalitative interview er. Resultaterne rapporteres i bogens kapitel 6 – måske bogens vigtigste.

Forud for analysen er gået et større arbejde med indsamling af data, dvs. kortlægning af hvor mange *bøger* byggende på kvalitative interview der i perioden 1980-2000 er publiceret. Det drejer sig om ca. 1000 titler, altså i gennemsnit ca. én bog om ugen. Som Henning Olsen konkluderer, så "er kvalitative interview- og analysemetoder altså et særdeles udbredt fænomen i dansk samfundsvidenskabelig og tilgrænsende forskning" (Så er det fastslået, men det gør selvfølgelig én nysgerrig efter, hvor mange bøger der alt i alt er produceret i samme periode og på hvilket metodologisk grundlag. Resten er jo helt sikkert ikke kun baseret på 'kvantitativ' metode. Den faktiske mangfoldighed i metodologisk grundlag i dansk samfundsforskning kunne være interessant at få kortlagt). Af de ca. 1000 bøger er 267 udvalgt til en detaljeret kodning med henblik på statistisk analyse. Tabel 6.27 sammenfatter analyseresultaterne om gennemsigtigheden i danske undersøgelser. Tabellen er for så vidt rystende læsning. Det fremgår eksempelvis, at man i 38% af undersøgelserne ikke får oplyst, efter hvilke kriterier interviewpersonerne er udvalgt, i 33% af undersøgelserne ikke får at vide, hvor mange personer der er interviewet, i 38% af undersøgelserne ikke er vedlagt interviewguide, i 67% ikke får besked om interviewlængde, at analysestrategien ikke fremgår i 63% af undersøgelsesrapporterne, refleksioner over generalisering er fraværende i 56%, angivelse af kvalitets- og validitetskriterier mangler i 84% af undersøgelserne, ligesom videnskabsteoretisk refleksion ikke rapporteres i 90% af undersøgelserne. Undersøgelserne er mindst gennemsigtige, hvad angår dataanalyse og validitetskriterier, lidt mere meddelsomme hvad angår design, dataindsamling og datatilvirkning. Tallene kunne godt tyde på, at mange analyser er, hvad Peter Dahler-Larsen kalder "forende-tunge". Megen interesse vies design og dataindsamling, mindre systematik (og måske også mindre tid) vies arbejdet med data.

Ingen tvivl om, at de manglende oplysninger udgør et problem. Det bliver for let at afvise rapporter med synspunkter, som man ikke er enige i med henvisning til, at det er uklart, på hvilket grundlag konklusionerne hævdes. Men problemet vender også modsat. Hvis man står med en rapport, hvis konklusioner man finder interessante og gerne ville benytte til at underbygge egne resultater, men hvor der mangler oplysninger om metoder, så ved man ikke, med hvilken vægt man kan bruge rapportens konklusioner. Så selv om man ikke uden videre kan sætte lighedstegn imellem på den ene side, at en forskningsrapport ikke fyldigt beskriver de foretagne metodiske valg og dermed ikke er gennemsigtig og på den anden side, at der rent faktisk er tale om dårligt håndværk og utilstrækkeligt underbyggede konklusioner, så er usikkerheden om håndværkets beskaffenhed i sig selv et problem. Så Henning Olsens analyse giver al mulig grund til at hæve krav og ambitionsniveau ved både undervisning i og anvendelse af kvalitativ metode.

I bogens kapitel 7 rapporterer Henning Olsen sine observationer og konklusioner fra sine mere minutiøse og kritiske analyser af 15 udvalgte kvalitative forskningsprojekter. I fokus er her ikke bare *gennemsigthed/transparens* – altså om der gives tilstrækkelige oplysninger om de metodiske valg, men også om valgene er *informerede* og kvalificerede af metodelitteraturen og endelig, om valgene tilsammen skaber en *kohærent* metodisk ramme for analyserne. Henning Olsens konklusion er her, at de fleste af de analyserede projekter lader en del tilbage at ønske på alle tre dimensioner, men også at de bedste projekter er dem, der har flest referencer til metodelitteraturen. Der er altså både behov og mulighed for, at højne kvaliteten af dansk kvalitativ forskning, iflg. Henning Olsen. Det er svært ikke at give ham ret.

Det har været diskuteret, om man kan stille lige så store krav til metodisk gennemsigthed ved mindre arbejder/rapporter som ved større akademiske arbejder. Jeg mener ja. Kan man ikke få plads til at forklare sig i den endelige rapport (f.eks. fordi der skal afrapporteres kort eller letlæseligt for et ikke-akademisk publikum), så kan man altid i hovedrapporten henvise til et forklarende arbejdsrapport, som interesserede kan rekvirere.

I kapitel 6 og 7 gør Henning Olsen det, som det videnskabelige samfund - i hvert tilfælde ved festlige lejligheder - bryster sig af at gøre, nemlig at sikre kvalitet i det videnskabelige arbejde gennem kritik af hinandens arbejder. Det bliver man ikke altid populær blandt kollegaer for. Er kritikken leveret åbent og grundigt, skal der ikke lyde et ondt ord om det herfra. Det falder inden for rammen af forskningsfrihed.

Kapitel 8 er Henning Olsens konstruktive forsøg på at bidrage til at højne kvaliteten i dansk kvalitativ forskning. Bidraget er udformet ud fra devisen, at hvis det ikke giver mening at forlange, at forskerne følger bestemte regler, så giver det nok mening at bede dem om at tænke over og begrunde, det de så faktisk vælger at gøre på de forskellige trin i forskningsprocessen. Den tanke er som allerede ovenfor anført ikke ny. Det nye er, at Henning Olsen – med sit omfattende kendskab til metodelitteraturen - udleder en hel række ”kvalitetssikrende spørgsmål” ordnet efter her 8 trin i forskningsprocessen. Det bliver til i alt 76 spørgsmål (sammenfattet i oversigt 8.3). Det virker ret overvældende og rejser en række spørgsmål.

For det første, hvordan skulle en stillingtagen til de mange spørgsmål - i det mindste i teorien - kunne sikre kvalitet i forskningen. Henning Olsens argument er, at håndværksmæssig kunnen er vigtigste element til sikring af forskningsmæssig validitet. Metodologisk transparens og kohærente metodologiske valg er vigtigste overordnede kriterier, som sikres gennem bevidst stillingtagen til en helt serie af konkrete spørgsmål. Men Henning Olsen ved godt, at dette ikke er hele historien jævnfør følgende citat fra bogens kapitel 8 i diskussionen af kommunikative kvalitetskriterier: "Om kvalitativ interviewforskning er "interessant" lader sig ikke afgøre alene på grundlag af håndværksmæssige kriterier. Selv om læsere via metodologisk transparens og fremstillingsmæssig kohærens kan fungere som "medbedømmere", er analyseresultater af begrænset interesse for andre, hvis de ikke bidrager til øget erkendelse om social eller andre fænomener, dvs. til videnskabelig progression" ... "Det er med andre ord en i det mindste formel mulighed, at en kvalitativ interviewundersøgelse honorerer alle håndværksmæssige kvalitetskriterier, men er videnskabeligt "uinteressant."" Man kunne føje til, at det omvendte også kan tænkes. At en forsker har formået at producere indlysende spændende narrativer fra en bestemt praksis uden at være bevidst om og beskrive ret mange metodekrav.

For det andet rejser det spørgsmålet om, hvordan de mange spørgsmål i praksis kan komme til at højne kvaliteten. Det rejser bl.a. spørgsmålet om, hvordan man egentlig lærer kvalitativ metode. Hvis man som nybegynder blev bedt om under udformningen af sit projekt at forholde sig til alle disse spørgsmål, ville de virke decideret lammende. Og der er en fare for, at spørgsmålene ville vende opmærksomheden i den forkerte retning: mod endnu mere metodelitteratur og væk fra den praksis, man ønsker at forstå. Hvis jeg skal tænke på, hvordan jeg selv har lært kvalitativ metode og hertil lægge erfaringer fra at lære kvalitativ metode videre, så lærer man det først og fremmest ved at gøre det, og dernæst ved at høre og læse om, hvordan andre har gjort det. Abstrakthed ødelægger såvel et kvalitativt interview som undervisning i kvalitativ metode. Brændstoffet i en kvalitativ analyse bliver aldrig et utal af abstrakte regler, men et problem eller et praksisfelt, man ønsker at forstå. Når 'pinger', der har lavet god empirisk, kvalitativ forskning, senere vil fortælle andre, hvordan de gik frem, så er der noget, der tyder på, at kreativitet og inspiration fra stoffet forvandler sig til en masse regler, som deres efterfølgere skal følge. Det gælder Strauss, det gælder Miles og Huberman, og det gælder måske også Henning Olesen.

På den baggrund vil jeg gerne vende tilbage til bogens potentiale som lærebog. Den systematiske gennemgang af de mange bidrag til metodelitteraturen giver et meget komplekst billede, hvor 'traditioner' og 'skoler' bliver udvisket i "nogen mener.. andre mener". Det gør bogen mindre egnet som lærebog og introduktion til kvalitativ metode. Man må reducere kompleksiteten lidt, for at få begyndt, og et mere ensidigt bidrag, som senere kan suppleres, tjener ofte undervisningsformål bedre. De overvældende mange spørgsmål er som nævnt heller ikke nødvendigvis befordrende som introduktion. Til gengæld er bogen en guldgrube for den erfarne. Så jeg har svært ved at se bogen som lærebog ved kurser i kvalitativ metode. Til gengæld har jeg også svært ved at forestille mig noget kursus i kvalitativ metode, der ikke vil diskutere bogens resultater.